

УДК [37.011.33+316.647.5]:[008+130.2+159.922.4+316.647.8/.722.4/.77]

Н. С. Барбелко

ЗВ'ЯЗОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ З ІНШИМИ КУЛЬТУРНИМИ ЯВИЩАМИ

Багатовікова історія міждержавних, міжнаціональних і міжрелігійних конфліктів та війн, зростання тероризму, насилля, таких проявів як дискримінація, расизм, ксенофобія вимагають виховання толерантної особистості, здатної терпимо ставитися до національних, культурних, релігійних та інших відмінностей. В цьому відіграє неабияку роль сформованість такої моральної якості особистості, як міжкультурна толерантність.

Дослідженням проблеми міжкультурної толерантності займаються такі вчені, як А. І. Альошина, М. О. Маннанова, Л. Р. Слобожанкіна, Г. Р. Фархшатов та ін.

Проаналізувавши наукову та довідкову літературу, ми дійшли висновку, що міжкультурна толерантність – це важлива моральна якість особистості, яка полягає в бажанні встановлювати міжкультурні контакти на толерантній основі задля культурного взаємозбагачення, здатності знаходити спільну мову з представниками інших культур, стримувати себе, з повагою ставитися до мовних, культурних відмінностей співрозмовника.

Розкриття міжкультурної толерантності як позитивного ставлення до інокультурного на основі поцінування різноманіття культур, вимагає розгляду цілого ряду культурних явищ (Рис. 1).

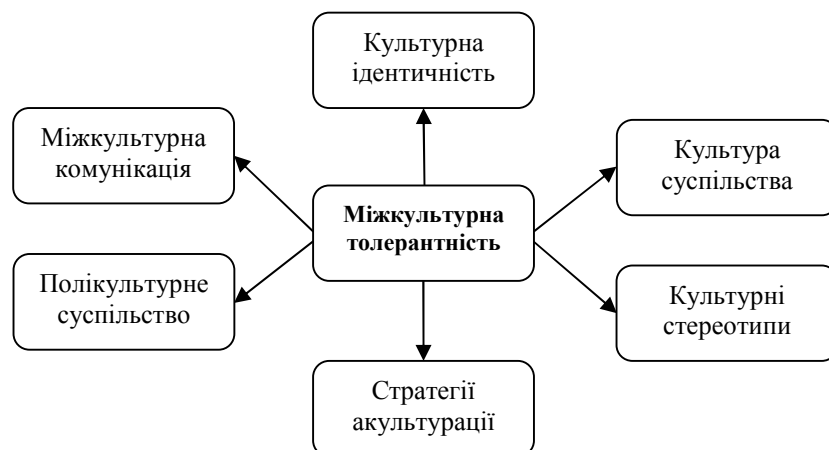

Рис. 1. Зв'язок міжкультурної толерантності з іншими культурними явищами

Більшість фахівців світу визнають специфічну роль культури як механізму приборкання нетерпимості, а вивчення інших культур – як

найбільш дієвий механізм виховання міжкультурної толерантності. Адже людина, яка знає культуру свого народу, здатна зрозуміти культуру інших [1, с. 106].

Вивчаючи наукову літературу, ми дійшли висновку, що „культура” – це багатозначне і складне поняття, яке стосується майже всіх сторін суспільного і особистого життя. Культура відображає суть суспільства, його духовні та матеріальні цінності, регулює відносини між людьми, збагачує духовне життя людини, допомагає їй пізнати світ та себе, знайти своє місце в житті, формує в людині людину.

В „Глосарії термінів міжкультурної комунікації” культура визначається як загальний спосіб життя людей, що складається з їх досвіду і загальної моделі поведінки, цінностей, норм і матеріальних об’єктів [2, с. 21].

За „Українським педагогічним словником” культура (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю [3, с. 182].

Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар визначають основні функції культури: 1) адаптаційна – допомагає звикнути до існуючих у суспільстві норм поведінки; 2) пізнавальна функція полягає в ознайомленні людини зі знаннями, необхідними для повноцінного існування в суспільстві; 3) інформаційна функція культури надає людству й суспільству відповідну інформацію; 4) аксіологічна функція дає можливість виробити ціннісні орієнтації людини, коригувати норми поведінки та ідентифікувати себе у суспільстві; 5) комунікативна функція виконує передачу культурних цінностей; 6) нормативна функція культури полягає у відпрацюванні і поширенні відповідних норм поведінки; 7) гуманістична функція полягає в культивуванні людської гідності; 8) людинотворча функція культури складає виявлення і культивування сутнісних сил людини, їх соціальне і духовне возвеличення і ушляхетнення; 9) виховна функція полягає в тому, що культура виступає універсальним фактором саморозвитку людства, людини; 10) світоглядна функція культури виявляється в тому, що вона синтезує в цілісну і завершену форму систему чинників духовного світу – пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оціночних, вольових [4, с. 23].

Ознайомлення з культурою своєї держави та культурою інших народів є важливою умовою для виховання міжкультурної толерантності.

Без сформованої культурної ідентичності, поваги до культури свого народу неможливо виховати толерантне ставлення до інших культур.

Культурну ідентичність визначають як належність особистості до певної культури, ціннісне ставлення особистості до себе, до інших та суспільства в цілому.

Культурна ідентичність у контексті міжкультурної взаємодії передбачає формування в особистості певних стійких якостей, завдяки яким ті чи інші культурні явища або окремі люди – представники інших культур – викликають почуття симпатії або антипатії, а отже – й ініціюють відповідне ставлення і манеру спілкування [5, с. 22; 6].

При міжкультурних контактах складаються стереотипи. Стереотипи – узагальнені оціночні уявлення про свою (автостереотипи) та інші (гетеростереотипи) культурні групи та явища, а також – атрибуції – інтерпретації причин поведінки та особливостей своєї (аутоатрибуції) та інших (гетероатрибуції) культурних груп. Атрибуція може полягати в приписуванні соціальним об'єктам (людині, групі, соціальній спільноті) домислених характеристик, в наслідок недостатнього спілкування та браку інформації для створення загального враження. Результати приписування можуть стати причиною для формування стереотипів. Стереотипізація призводить до спрощення пізнання іншої людини (людей) та формуванню упереджень стосовно представників різних соціальних груп (професійних, соціо-економічних, етнічних і т. д.) [5, с. 85].

Зустрічаючись з представниками інших культур люди, зазвичай, сприймають їх з точки зору своєї культури. Незнання чужої мови, способу життя, культури, значення жестів, міміки веде до неправильного розуміння суті сказаного, поведінки і, звичайно, це насторожує, викликає неприязнь. Мовні помилки вибачають, вони, як правило, викликають замилювання, посмішку, культурні помилки – ніколи. Під час міжкультурного спілкування з'ясовуються найбільш характерні риси того чи іншого народу, культури, які за ним і закріплюються.

Стереотипи засвоюються в процесі соціалізації та інкультурації, в процесі спілкування з людьми, можуть виникати через обмежені особисті контакти і велику роль у формуванні стереотипів відіграють засоби масової інформації.

Стереотипи виконують наступні функції: 1) передача відносно достовірної інформації – частіше всього інформація отримується під час довгого спостереження, аналізується, узагальнюється і створюється враження, яке частіше всього являється вірним; 2) орієнтуюча функція – орієнтує на очікування певної поведінки від певної культурної групи; 3) вплив на створення реальності – дозволяє розмежувати свою і чужу національну групу.

Результатом взаємодії можуть бути не лише стереотипи, але й упередження. Упередження – думка, що не має фактичного підтвердження і не відповідає дійсності, але при цьому вона часто

сприймається людиною за істину, найчастіше це вороже ставлення без вагомих на те причин чи знань [7, с. 24].

Стереотипи, атрибуції і упередження, що взаємодіють з моральними пріоритетами і моделями поведінки, впливають на міжкультурну взаємодію [5, с. 89; 6, с. 91].

Формування міжкультурної толерантності має відбуватися в умовах полікультурності.

Полікультурність – це вивчення культури для затвердження цінності відмінності.

На думку В. І. Матіса, полікультурність – це „збереження та інтеграція культурної самобутності особистості в умовах багатонаціонального суспільства, що дозволяє формувати толерантні відносини між різними національностями, виховувати культуру міжнаціонального спілкування” [8, с. 21].

Полікультурне суспільство – найважливіша й основна категорія соціальної філософії й теоретичної соціології, що означає історично конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежностей, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримка зразка взаємодій у системі [9, с. 6].

Сьогодення спонукало дослідників до актуалізації питань полікультурності та полікультурної освіти.

Освітні стратегії в полікультурному світі знайшли своє відображення у вигляді мультикультурної освіти (Дж. Бенкс, К. Грант, К. Слітер), міжкультурної дидактики (Г. О. Слесь), багатокультурної освіти (С. С. Гасанова, І. Л. Краснов, В. Міттер), полікультурної освіти і виховання (О. К. Гаганова, Л. О. Голік, Л. А. Гончаренко, Я. Г. Гулецька, О. Н. Джуринський, В. О. Єршов, Т. В. Клиненко, М. Ю. Красовицький, В. В. Кузьменко, Г. І. Левченко, І. Ф. Лощенова, В. І. Матіс Л. С. Міллер, О. К. Мілютіна, Л. О. Новікова, М. Ф. Пафова, А. А. Реан), освітнього мультикультуралізму (Т. М. Кулікова, В. С. Малахов, А. Перотті, М. П. Рагозін), інтеркультурної освіти і виховання (С. М. Вельгушева, Г. Д. Дмитрієв, Т. Б. Лаврова, Л. Л. Супрунова), виховання культури миру (С. Г. Вершловський, О. М. Дунічева, В. Г. Литвинович, З. К. Шнекендорф), діалогу культур (М. М. Бахтін, В. С. Біблер). Слід зазначити, що всі вони засновані на ідеях толерантності, міжкультурної взаємодії, поваги до культури інших народів.

Головними цілями полікультурної освіти є:

- а) оволодіння рідною культурою як головна умова інтеграції в культуру інших народів;
- б) формування уявлень про культуру, звичаї і традиції інших народів і виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей;
- в) формування та розвиток знань, умінь і навичок ефективної міжкультурної комунікації у процесі вивчення мови і культури;

г) виховання в душі розуміння, поваги, терпимості до представників інших культур [10, с. 46].

Від статусу членів полікультурного суспільства, їх позицій, від ресурсів, культурної дистанції, національної ідеології, культурної політики, залежить процес акультурації та міжкультурних відносин.

Акультурація (acculturare – від лат. ad – до і cultura – утворення, розвиток) – процес взаємовпливу культур, сприйняття одним народом повністю чи частково культури іншого народу.

Процес акультурації може бути деструктивним (процеси знищення), реактивним (відроджуючі явища), творчим (міжкультурні синтези).

Канадський психолог Дж. Беррі виокремлює стратегії акультурації, які можуть спостерігатися у індивідів в результаті міжкультурних контактів. А саме:

- Асиміляція (індивіди не бажають підтримувати свою культурну ідентичність і прагнуть взаємодії з іншими культурами).

- Сепарація (люди прагнуть зберегти свою культуру і прагнуть уникати контактів з іншою культурою).

- Інтеграція (кожна з взаємодіючих груп зберігає свою культуру та підтримує тісні зв'язки між собою).

- Маргіналізація (група втрачає свою культурну ідентичність і культуру та не встановлює тісних контактів з іншою) [11; 12, с. 372].

Важливим результатом та метою процесу акультурації являється адаптація до життя в чужій культурі. Виділяють психологічну адаптацію (полягає в досягненні психологічного задоволення в межах чужої культури, проявляється в гарному самопочутті, психологічному здоров'ї) та соціальну адаптацію (полягає у вмінні орієнтуватися в новій культурі і суспільстві, вирішувати повсякденні проблеми) [5, с. 104].

Г. Тріандіс виділяє п'ять етапів адаптації до нової культури:

Перший етап – „медовий місяць” супроводжується ентузіазмом, великими надіями, чому сприяють гостинний прийом на новому місці, певні привілеї.

На другому етапі візитери зіштовхуються з певним дискомфортом: житлові умови, громадський транспорт, кримінальна ситуація, брак знання мови і звичаїв, нерозуміння місцевих жителів та несприйняття ними.

На третьому етапі культурний шок досягає свого апогею і тоді візитери повертаються додому раніше зазначеного терміну. Цей період супроводжується депресією, хворобами тощо.

На четвертому етапі на зміну депресії приходить впевненість та пристосованість до нових умов життя.

П'ятий етап є завершальним і свідчить про стабільні зміни індивіда і його відповідності до вимог суспільства [13, с. 279].

Міжкультурна взаємодія відбувається на основі міжкультурної комунікації.

Комунікація є найважливішою частиною людського життя, а значить, і частиною культури. Підкреслюючи її важливість, багато дослідників прирівнюють культуру до комунікації. Відомий американський фахівець з міжкультурної комунікації Е. Холл стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура [14, с. 98].

За кількістю співрозмовників, виділяють такі види комунікації: внутрішня комунікація (розмова з самим собою), міжособистісна (розмова між двома людьми), комунікація в малих групах (3-5 осіб), публічна (20-30 і більше осіб), організаційна (100 і більше), масова (1000 і більше) та міжкультурна (між різними культурами, включає в себе все попереднє) [15, с. 51].

Проблема міжкультурної комунікації розглянута у працях Ф. С. Бацевич, Н. Д. Гальскової, З. Т. Гасанова, Р. Гібсон, Т. Г. Грушевицької, У. Гьюдикунста, С. Еккерт, Л. В. Кулікова, Т. В. Ларіної, І. Ю. М'язової, В. Д. Попкова, О. П. Садохіна, К. М. Сепіашвілі, С. Г. Тер-Мінасової, С. Ю. Тюкової, Є. Г. Фалькової, Н. В. Янкіної, Ю. С. Яценко та ін.

Загалом під міжкультурною комунікацією ряд дослідників Н. Д. Гальскова, Т. Г. Грушевицька, В. Д. Попков, О. П. Садохін, С. Г. Тер-Мінасова, розуміють спілкування особистостей, які належать до різних лінгвокультурних спільнот [16, с. 5; 17, с. 3; 5, с. 57; 18, с. 13].

І. Ю. М'язова, здійснивши соціально-філософський аналіз поняття „міжкультурна комунікація”, розглядає її як соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних) або між субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму [19].

Л. Р. Слобожанкіна вважає, що міжкультурна комунікація – це сукупність різноманітних форм стосунків і спілкування між індивідами і групами, що представляють різні культури, в яких виявляється як подібність, так і відмінність мов, невербальних засобів спілкування, когнітивних особливостей і аксіологічних уподобань [20, с. 29].

Н. В. Янкіна вважає, що міжкультурна комунікація – це особливий вид ціннісно-орієнтаційної діяльності, що припускає взаємодію особистості з носіями іншомовної культури [21].

В рамках вивчення міжкультурної комунікації важливою є праця видатного вченого В. С. Біблера, який, спираючись на попередні дослідження М. М. Бахтіна, розробив концепцію діалогу культур. У „діалозі культур” мова йде про діалогічність самої істини, про те, що розуміння іншої людини передбачає взаємопорозуміння „Я – Ти” як онтологічно різних особистостей, які володіють – актуально чи потенційно – різними культурами, логіками мислення, різними смислами істини, краси, добра... Діалог, що розуміється в ідеї культури, – це не

діалог різних точок зору або уявлень, це завжди діалог різних культур... [22, с. 299].

Отже, ми визначаємо міжкультурну толерантність як важливу моральну якість особистості, яка полягає в бажанні встановлювати міжкультурні контакти на толерантній основі задля культурного взаємозбагачення, здатності знаходити спільну мову з представниками інших культур, стримувати себе, з повагою ставитися до мовних, культурних відмінностей співрозмовника. Розкриття міжкультурної толерантності як позитивного ставлення до інокультурного на основі цінності різноманіття культур, вимагає розгляду цілого ряду культурних явищ. Ми з'ясували, що міжкультурна толерантність пов'язана з такими культурними явищами, як: культурна ідентичність, культура суспільства, культурні стереотипи, стратегії акультурації, полікультурне суспільство, міжкультурна комунікація, без розгляду яких неможливо визначити суть досліджуваного поняття.

Список використаної літератури

- 1. Зарівна О.** Роль освіти у формуванні толерантності студентської молоді / Оксана Зарівна // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. – 2007. – № 3. – С. 103 – 108.
- 2. A Glossary of Intercultural Communication** / Ed. by Goshylyk V.B., Goshylyk N.S. – Ivano-Frankivsk, 2010. – 64 p.
- 3. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
- 4. Подольська Є. А., Лихвар В. Д.** Культурологія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2003. — 248 с.
- 5. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П.** Основы межкультурной коммуникации. Учебник для вузов (Под ред. А. П. Садохина). – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
- 6. Садохин А. П.** Введение в теорию межкультурной коммуникации / А.П. Садохин. – М. : Высшая школа, 2005. – 310 с.
- 7. Фалькова Е. Г.** Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях : Методическое пособие / Е. Г. Фалькова. – СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. – 77 с.
- 8. Матис В. И.** Проблема национальной школы в поликультурном обществе / В.И. Матис // Барнаульск. гос. пед. ун-т. – Барнаул : Изд-во БГПУ, 1997. – 334 с.
- 9. Волик Л. В.** Полікультурне суспільство як вид політичної субкультури / Л. В. Волик // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 6–10.
- 10. Свойкина Л. Ф.** Формирование межкультурной толерантности у иностранных студентов-филологов / Л. Ф. Свойкина // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 3. – С. 46.
- 11. Berry W.** Ethnic Tolerance in Plural Societies : Paper Delivered at an International Conference on Authoritarianism and Dogmatism / W. Berry, M. Pleasants / Potsdam, N. J. : Wiley. – 1984.
- 12. Берри Дж.** Кросс-культурная психология: исследования и применение / Дж. Берри, П.Р. Дасен, А.Ф. Пуртинга, М.Х. Сигал. – Харьков : Гуманитарный центр, 2007. – 560 с.
- 13. Стефаненко Т. Г.** Этнопсихология. – М. : Институт

психологии РАН, „Академический проект”, 1999. – 320 с. **14. Фаст Дж., Холл Э.** Язык тела. Как понять иностранца без слов / Дж. Фаст, Э. Холл. – М. : Персей — Вече — АСТ., 1995. – 432 с. **15. Косенко Ю. В.** Основы теории мовної комунікації : навч. посіб. / Ю. В. Косенко. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 187 с. **16. Гудков Д. Б.** Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : ИТДГК „Гнозис”, 2003. – 288 с. **17. Гальскова Н. Д.** Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова // Иностр. яз. в школе. – 2004. – № 1. – С. 3-8. **18. Тер-Минасова С. Г.** Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 259 с. **19. М’язова І. Ю.** Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / М’язова Ірина Юріївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 18 с. **20. Слобожанкина Л. Р.** Формирование межкультурной толерантности будущих специалистов в процессе иноязычной подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Слобожанкина Лейсан Рафаэлевна ; Магнитогорский гос. ун-т. – Магнитогорск, 2006. – 177 с. **21. Янкина Н. В.** Формирование готовности студента к интеркультурной коммуникации : автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Янкина Наталья Владиславовна. – Оренбург, 1999. – 18 с. **22. Библер В. С.** От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.

Барбелко Н. С. Зв’язок міжкультурної толерантності з іншими культурними явищами

У статті, на основі проаналізованої літератури, автором визначено поняття „міжкультурна толерантність” та розкрито цілий ряд культурних явищ з якими пов’язана міжкультурна толерантність: культурна ідентичність, культура суспільства, культурні стереотипи, стратегії акультурації, полікультурне суспільство, міжкультурна комунікація, без розгляду яких неможливо визначити суть досліджуваного поняття.

Ключові слова: міжкультурна толерантність, культурна ідентичність, культура суспільства, культурні стереотипи, стратегії акультурації, полікультурне суспільство, міжкультурна комунікація.

Барбелко Н. С. Связь межкультурной толерантности с другими культурными явлениями

В статье, на основе проанализированной литературы, автором определено понятие „межкультурная толерантность” и раскрыто целый ряд культурных явлений с которыми связана межкультурная толерантность: культурная идентичность, культура общества, культурные стереотипы, стратегии акультурации, поликультурное

общество, межкультурная коммуникация, без рассмотрения которых невозможно определить суть исследуемого понятия.

Ключевые слова: межкультурная толерантность, культурная идентичность, культура общества, культурные стереотипы, стратегии аккультурации, поликультурное общество, межкультурная коммуникация.

Barbelko N. S. The Relation Between Cross-Cultural Tolerance and Other Cultural Phenomena

The author of this article defines the concept of „cross-cultural tolerance” and describes a number of cultural phenomena which are connected with cross-cultural tolerance: cultural identity, the culture of society, cultural stereotypes, strategies of acculturation, multicultural society, cross-cultural communication. It is impossible to define the studied concepts without its consideration.

Key words: cross-cultural tolerance, cultural identity, the culture of society, cultural stereotypes, strategies of acculturation, multicultural society, cross-cultural communication.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Сейко Н. А.

УДК 373.5.035.461:37.018.3

Л. В. Канішевська

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТАРШОКЛАНІКІВ
ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Трансформаційні процеси, що мають місце в сучасному українському суспільстві, зумовлюють нові погляди на виховання особистості, її становлення як суб'єкта, здатного до вільного гуманістично орієнтованого вибору, спроможної не лише адаптуватися, а й активно залучатися до життєдіяльності соціуму, виконувати сукупність соціальних ролей, насамперед, ролей громадянина, сім'янина, фахівця.

У зв'язку з цим постає необхідність визначення концептуальних засад виховання у молодого покоління, передовсім тієї його частини, яка перебуває на утриманні в загальноосвітніх школах-інтернатах, соціальної зрілості як інтегративної властивості особистості, що виявляється у сформованості соціальних настановлень, спрямованих на свідому реалізацію суспільних норм і цінностей; проявів соціальних